

027

1972 JUN 25

244

Nagy magyar könyvtáralapítók

Az írásbeliség és vele együtt a könyvkultúra hazánkban a kereszténység felvételével és a királyság megalapításával kezdődött. A kézzel írott kódexek azonban a könyvnyomtatás feltalálásáig ritka és megbecsült kincsek voltak; a könyveiről híres péterváradai apátság például a XI. század elején mindössze 34 kódexet birtokolt és a legnagyobb magyar monostornak, a pannonhalminak sem volt több könyve a XI. század végén, mint hatvan. Ezek a könyvtárak, csak szűk kör tudását gyarapították és magánkönyvtár volt Mátyás királyunk világhírű budai bibliotékája is, amelynek kötetei halála után szétszóródtak az egész világba. Bár a könyvnyomtatás felfedezése után szaporodott az egyházi és főúri könyvtárak száma, de még egyikük sem volt nyilvános. Ezek megteremtésében elmaradtunk a nyugat-európai fejlődéstől, de nekünk is voltak olyan kiváló nagyjaink, akik saját vagyonukból könyvtárat alapítottak és azok használatát a nagyközönség számára is lehetővé tették.

*

Nagy szerepet játszott a reformáció hazánk könyvkultúrájában. A Habsburg-ház és a katolikus klérus ellenreformációs mozgalomhoz fűződik az első magyar egyetem alapítása. Nagyszombat, 1635-ben nyitotta meg a kapuit Pázmány Péter szorgalmazására. Az egyetemhez gazdag könyvtár

tartozott, amely a főiskolát 1777-ben Budára, 1874-ben pedig Pestre követte. Az egyetemi könyvtárat a hallgatók és a professorok mellett más tudósok is használhatták.

*

Az első, mai értelemben vett nyilvános könyvtár megalapítása a jobbágy származású pécsi püspök, Klimó György (1710–1777) nevéhez fűződik. A püspök nagy anyagi áldozatok árán szerzett 15 000 kötetes gyűjteményét nemcsak nyilvánossá tette, de érem- és régiségtárral is kibővítette, fejlesztését pedig 10 000 forintos alapítvánnyal biztosította. Erre az alapgyűjteményre épült a későbbi pécsi egyetemi könyvtár.

*

Kezdetől szembetűnő volt a reformátusok könyvszeretete. A debreceni, sárospataki, pápai kollégiumi könyvtárak mellett a XVIII. században Ráday Gedeon főúr (1713–1792) mint szenvedélyes könyvgyűjtő Pécelen – folytatva édesapja tevékenységét – viszonylag nagy könyvtárat gyűjtött. Munkásságának jelentőségét növeli, hogy elsősorban a magyar irodalom teljes gyűjteményére törekedett. Könyvtára élénk hatást fejtett ki kora irodalmi életére, többek között Kazinczyra is. A könyvtár állománya 1792-ben 4873 mű volt 10 302 kötetben. Értékét ekkor 135 000 forintra becsülték. A péceli könyvtárat azonban

az utódok nem fejlesztették. 1861-ben a Dunamelléki Református Egyházkerület tulajdonába került és jelenleg a budapesti Református Teológiai Akadémia nyilvános könyvtáraként működik.

*

Művelődéstörténetünk legnagyobb könyvtáralapítójaként Széchenyi Ferencet tartja számon. A gazdag főúr 1793-tól gyűjtött nagyobb mértékben könyveket, és ez ügyben óriási levelezést folytatott. Külföldi látogatásai (Németország, Anglia) nemcsak arra hívták fel a figyelmet, hogy hazánkban a nemzeti könyvtár hiányzik, de arra is, hogy e hiányt mielőbb pótolni kell. 1802-ben 15 000 kötet könyvből, 2000 kéziratból, 5000 térképből és metszetből álló könyvtárat a nemzetnek ajánlotta fel, I. Ferenc császár és király a könyvtáralapítást jóváhagyta, s ezzel 1802-ben megszületett a magyar nemzeti könyvtár, amely mindmáig Országos Széchenyi Könyvtár néven működik. Széchenyi saját költségén, 1000 példányban a könyvtár katalógusát is kinyomatta és megküldte a hazai és külföldi tudósoknak, közéleti embereknek. A könyvtár, amely 1804-től már köteles-példányokat is kapott, rohamos fejlődésnek indult; ide került többek között Jankovich Miklós 30 000 kötetes, Horváth István ugyancsak 30 000 kötetes könyvtára, s a páratlan értékű Apponyi Sándor-féle Hungarica-gyűjtemény, a

Todorescu-féle kollekción és sok kisebb-nagyobb magánkönyvtár. Az intézmény már a századforduló táján helyhiánnyal küzdött és ezt a nehézséget csak a könyvtárban a Várban történő – sajnos, egyre késő – elhelyezése fogja megoldani.

*

Teleki Sámuel (1739–1822) Erdélyben alapított nyilvános könyvtárat. Az erdélyi udvari kancellár fiatal korában beutazta egész Európát és a könyvgyűjtést is akkor kezdte, majd Bécsben folytatta. Kezdetben Bécsben őrzött könyvtára a maga 40 000 kötetével a császárváros nevezetességei közé tartozott. Az erdélyi származású főúr a könyvtár méltó elhelyezésére Marosvásárhelyen könyvtárpéületet építtetett s könyveit társzekerekkel szállíttatta oda. Bár a Teleki-Téka családi hitbizománynak nyilvánította, biztosította nyilvánosságát is. Halála után a könyvtár fejlődése megállt, de mint könyvmúzeum ma is jelentős szerepet tölt be Románia tudományos életében.

*

Jelentős könyvtáralapító volt egy másik Teleki, Teleki József is, aki 1826-ban 30 000 kötetes könyvtárat a „Tudós Társaság”-ra hagyta, s ezzel a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának alapjait vetette meg. Teleki József lett a Magyar Tudományos Akadémia első elnöke is, mint történétíró elsősorban a Hunyadiak korával foglalkozott.

*

A XIX. század nagy könyvtáralapítói közül Somogyi Károly esztergomi pre-

post (1811–1888) viszi el a pálmát. A kiváló könyvgyűjtő a nagy szegedi árvíz után 60 000 kötetből álló könyvgyűjteményét Szeged városának ajánlotta. Szeged város köztörvényhatósági bizottságához intézett levelében a következőket írta: „A romjainból új életre kelt Szegedre nagy nemzeti misszió vár... Ezen meggyőződéstől áthatva részemről is szolgálatot tenni kívánok a közművelődés és magyar nemzetiség ügyének és évtizedek hosszú során át gonddal, fáradsággal és nagy áldozatokkal gyűjtött könyvtáramat Szeged városának ajándékként, örök tulajdonul felajánlom”. Mint városi nyilvános könyvtár 1883-ban nyílt meg és jócskán megelőzte a hasonló jellegű Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárt is, amelyet csak 1914-ben alapítottak.

*

A nagy könyvtáralapítók kora a XIX. század végével lejárt. A könyv egyre jobban közüggé vált és felszabadulásunk után az egész magyar könyvtárügy gondozását az állam vette át. Új könyvtárak ezrei születtek a kulturális forradalom nyomán, s a könyv – a kutatás, a tanulás, a nemes szórakozás forrása – ma már mindenkinek rendelkezésére áll az Országos Széchenyi Könyvtártól a kis falusi könyvtárakig. A nagy magyar könyvtáralapítók emlékét azonban halás tisztelettel őrzi meg az utókor.

Galambos Ferenc